

тва. Исследование структурообразующих элементов образного поля лирики подтверждает онтологическую связь эроса и танатоса, которые раскрываются в поэзии через поэтизацию тайны, которая нашла свое отражение в произведениях лейкстеров и романтиков харьковской школы.

Ключевые слова: романтизм, поэтика, тайна, мотив, образное поле.

A. Kanova, PhD, Assistant Lecturer
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

The "image field" of the lyric poetry: structure-forming elements

The article makes an attempt both to analyze and describe the poetics of the "image field" of the lyric poetry. In the field of lyric poetry The Epoch of Romanticism focuses on dominant motifs of the image field of romantic eros and the eternal theme of love mystery. The Research of the phenomenon of love confirms ontological connection between eros and thanatos. Our attention is focused on the creative heritage of The Lake School of poetry and The Kharkiv Romantic School.

Key words: Romanticism, poetics, mystery, motive, image field.

УДК 398.21. Народні оповідання

А. А. Карбан, асп.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОБРАЗИ В УСНИХ НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ ПРО ГОЛОДОМОР 1932–1933 рр.: ТРАНСМІСІЯ ТРАДИЦІЇ

У статті виділено та проаналізовано кілька основних, яскравих образів, що найчастіше зустрічаються в усних народних оповіданнях про голодомор 1932–1933 рр. Розглянуто їх на рівні художнього творення, символічного навантаження та емоційної складової.

Ключові слова: оповідання про голодомор, образ, символ.

Усна народна творчість як особливий вид діяльності перебуває у безперервному русі й постійних змінах, тому з часом фольклорна система розширюється завдяки залученню до свого "арсеналу" все нових і нових жанрових структур, які в той чи інший спосіб і відповідають потребам історичної доби, однак стануть справжніми народнопоетичними жанрами лише тоді, коли будуть у належний спосіб сприйматися. До таких жанрів належать й усні народні оповідання про реальні й конкретні події, очевидцем яких був сам автор-оповідач. Звісно, оповідний,

неказковий, а за визначенням дослідника народної прози С. Мишанича, жанр "документальної прози" [13; 368], існував в усній традиції і творчості її носіїв завжди, просто кожного разу актуалізувався та активувався у залежності від запиту суспільства. Отже, фольклорну документальну прозу треба вважати різновидом реального буття, зокрема й свідомості її творців, але не тождною дійсності, свідомості й переживанням оповідачів, оскільки закріплюючись у пам'яті людей, оповідання узалежнюються і від конкретної буттєвої ситуації, і від тих переживань, з яких вони виростили, стають самостійними творами. Так, керуючись принципом цінності інформації, яку несуть крізь час народні наративи, про оповідання про голодомор 1932–1933 рр. можемо сказати, що в них навіть ускладнюється чітке розмежування між творчістю і життям, між поетичною оповіддю й фактом. Але проблема буттєвості й достовірності в народних оповіданнях як факту і як елементу фольклорної системи неодмінно порушує проблему образності, ключову для розуміння як фольклорного мислення, так і знакового або символічного механізму розбудови ментальних образів у фольклорних творах про голодомор. Це стосується не тільки традиційних фольклорних образів, а й конкретних атрибутів чи стосунків у прозових творах про голод. Адже залучаючи кількісний метод – обраховуємо частотність їх появи в творах, що були зафіксовані на територіях областей, найбільш уражених голодом (Київській, Чернігівській, Сумській, Полтавській, Вінницькій, Одеській), і простежуємо образотворення. З іншого боку, використання описового методу допоможе нам в інвентаризації образів, в аналізі та тлумаченні їх семантичного навантаження у контексті та поза ним.

Відомо, що кожен індивід постійно перебуває в оточенні різноманітних образів та символів і ці дві категорії з давніх часів конструюють особистий простір людини та дають їй уявлення про навколишню реальність загалом. У філософсько-естетичному вченні термін "образ" трактується як своєрідна сполучна ланка між реальним світом і його репрезентацією, яка відбувається за законами естетичних перетворень у сприйнятті й переживанні духовних цінностей [10; 167]". Отже, можна говорити про те, що образ є модусом творчого акту суб'єкта. Так, з літера-

турознавчої точки зору, він тлумачиться як особлива форма художнього структурування дійсності, якій притаманна яскрава предметна чуттєвість. Психологи, виокремлюючи у психіці людини теоретико-науковий, артистичний та практичний типи рефлексії [11; 501], по суті, теж бачать певні предметні пласти у психіці людини, які уможливають упізнавання предметної дійсності – образи, але образи абстрактні.

Образи, які уводить у свій твір про голод оповідач – і взагалі усна творчість – постають із фактичної дійсності, є правдивими, конкретними і натуралістичними, безумовно трагічними й вражаючими. Вони викликають у слухачів різні відчуття та емоції, які в переважній більшості є негативними, такі, наприклад, як страх, напруга, тривога, відраза, біль, жаль та ін. Але ці образи за природою своєю відрізняються від простого називання явищ, ситуацій, речей, людей. Крім цього, це індивідуальні образи, які можуть об'єктивними. Підтвердженням цьому є обрахунки частотності появи "живих" і "неживих" образів у народних оповіданнях, записи яких здійснювалися на території сіл та міст Миргородського та Гадяцького районів Полтавської області, а також із свідчень, що увійшли до Національної книги пам'яті жертв Голодомору (томи Полтавської, Київської, Чернігівської областей).

1. "Живі" образи (до яких зараховуємо людей, тварин, рослин, комах, образи святих, сенсорні органи, кінцівки тощо):

- Хліб, зерно, пшениця – 21 %;
- Корова – 19 %;
- Розкуркулювач (у різних номінативних варіаціях – "буксирник", "уполномочений", "сільський активіст", "енкаведист", "ударник", "червона (красна) мітла") – 13 %;
- Матір – 12 %
- Бог, Діва Марія – 9 %;
- Куркуль (інша назва – кулак) – 8 %;
- Дитя – 5 %;
- Людоїди – 4 %;
- Сталін – 3,5 %;
- Коні, собаки, шури, коти, мухи – 2,5 %;
- Батько, захисник родини (дід, син, сусід тощо) – 2 %;
- Очі, руки, ноги – 1 %.

2. "Неживі" образи (предмети, денотати):

- Залізний спичак (*шпичак, кочерга*) – 40 %;
- Підвода смерті – 29 %;
- Могила, грабарка – 19 %;
- Яма, хрест – 12 %.

Своєю чергою, від поняття "образ" через умовне позначення якогось предмета, явища, процесу пролягає паралель до поняття "символ". Іншими словами – це той же художній образ, який відбиває певну думку, ідею, почуття. Як зазначав К. Юнг, через символи людина і суспільство моделюють свій світ, тому роль символів як стабілізуючого фактора в функціонуванні культури особливо актуалізується в періоди соціальних та екологічних криз [17; 203], а в нашому випадку – образи-символи оповідань про голодомор існують незалежно від реальної дійсності (оповідача або слухача) радше як своєрідний зв'язок поміж твором і дійсністю, автором і реципієнтом.

Беручись до пошуку та виведення символічного навантаження основних образів у свідченнях про голодомор, ми відштовхуємося від кількох наукових позицій. Перша спрямовує до встановлення принципів правильності пізнання поняття "образ", який, на думку С.Аверінцева, є, хоча б деякою мірою, символом [1; 829]. Друга позиція встановлює умови, які мусить виконувати символ у творчому процесі: він є не самим по собі образом, а шляхом (засобом), завдяки якому досягають образно-метафоричного мислення [10; 186]. У третій науковій позиції акцентується суб'єктивна природа самого символу. А у зв'язку з цими висновками можна говорити про певну прив'язаність символів народних оповідань про голодомор до контексту, з якого походять й образи цих творів, тому ми будемо дотримуватися думки, що символічність виділених найяскравіших образів у наративах про голодомор 1932–1933 рр. не є позатекстовою та позаконтекстуальною. Що ми маємо на увазі? До прикладу, звернемося до двох фольклорних образів-символів із негативною семантикою: "ворон" і "червона мітла". "Ворон" у слов'янській міфології сприймається як символ предвіщення біди чи смерті. Саме таким чином він на метафоричному рівні укорінений у світогляд людей і, більше того, цей образ не тримається контексту, а розуміється і сприймається поза ним. У той час, як образ "червоної

(красної) мітли" – йдеться про буксирні бригади розкуркулювачів – теж несе у собі негативну конотацію, адже символізує щось зловіще та смертоносне, проте поза текстом таке словосполучення може багатьом бути незрозумілим узагалі.

Отже, народні оповідання про голодомор – переважно меморати – репродукують реальний світ – конкретні ситуації, речі, людей, тварин тощо. Але саме ця сфера правдоподібності є фундаментом фольклорних образів і символів як фрагментів картини світу, узагальнює у рецепції слухачів знання про світ більше навіть, ніж документи та історія. Це вона в оповіданнях про голод дозволяє встановити ментальні домінанти нації. Наведемо конкретний приклад. Віддавна українці були народом хліборобів і скотарів, господарів своєї землі. Ця риса менталітету українців збіглася, як зазначають багато дослідників, із тим, що свідчать народні оповідання про голодомор: господарі не хотіли добровільно усупільнювати своє майно, з боєм віддавали його *"уповноваженим"*, а часом протестували, коли силоміць забирали усе нажите непосильною працею. Про це свідчать численні оповіді. Так, зі слів Телепні Олександрі Яківни (1924 р.н., с. Остапівка) дізнаємося, що наші люди *"привикли, що все дома: і хазяйство, і худоба, а їти десь робить не хотіли і боялися..."*. Населенням особливо болісно було сприйнято насильницьке відбирання домашньої худоби, вирощеного зерна, реманенту тощо. Саме тому важливе місце у системі образів оповідань про голодомор посідають свійські тварини, серед яких найчастіше зустрічається **корова та кінь**.

Корова. Образ корови в українській традиційній культурі завжди асоціювався з благополуччям: "Корова в дворі – харч на столі" [17; 88], – говориться в народному прислів'ї, де корова – основна поїльниця і годувальниця. Вона була символом багатства, добробуту, тож у різних творах усної народної словесності своєрідною оцінкою хорошого господаря була наявність у нього великої рогатої худоби. Але у народних оповіданнях про голодомор образ корівки-годувальниці певною мірою поступається своєю архаїчною функцією, що пов'язувалася з уявою про достаток і багатство. У спогадах людей про трагічне минуле вона виступає не просто корівкою-годувальницею, а навіть швидше корівкою-

рятівницею. В оповіданні, зафіксованому в селі Остапівці від Гузь Мотрі Трохимівни, 1910 р.н., читаємо: *"Не було хліба, не було нічого, трималися ті люди, у яких була хоч якась корова. У нас була, та її все рівно треба чимось годувать. То я ходила кожду ночь до скирти накрасти сіна чи соломи. Але дуже часто відтіль наганяли, а коли получится вкрасти, то були всі веселі..."*.

Ксьонз Олексій з міста Миргорода говорить: *"Дехто мав корову-годівницю, в якій були кістки обтягнуті шкірою, а все ж була допомога од неї і виживали..."*.

За кухлик молока, аби врятувати себе та рідню від голодної смерті, люди віддавали останню одежину чи прикрасу. Хміль Парасковія (1914 р.н., с. Остапівка) пригадує: *"Одна мати поміняла на молоко кирсет і спідницю, це вона робила заради дітей, які просили їсти"*.

Зі свідчень помічаємо, що люди ставилися з особливою любов'ю до корівчини, всіляко заступалися за неї, молили активістів, аби ті не відбирали худобу, переховували її від крадіїв, хоч це часто їм не вдавалося. Рябко Ганна з Савинців розповідає про те, що трапилося в її родині: *"Вночі до нас прийшли красти корову. Уже вивели з сарая, а дід, батько моєї матері – Рябко Іван Лахтійонович, кинув одного об мерзлу землю, а в другого був ніж і він почав діда бить. Корову все таки не забрали. Приходили визнавать, що то були за вори, виявилось свинські..."*.

Досить часто в досліджуваних текстах про голодомор з'являється образ **коня**. Як відомо, в українській міфології кінь був посередником між світами живих і померлих [9; 239]. У господарстві ж виступав тягловою силою й перевізником для людей. В оповіданнях про голод основна функція цієї тварини змінюється на протилежну – кінною підводою транспортують не живих людей – до ям-захоронень везуть мертвих. Записано зі слів Олексія Ксьонза з м. Миргорода: *"В привокзальному районі була викопана яма, куди кіньми привозили мертвих людей і не людськи хоронили в цій ямі..."*. Німченко Єфросинія з села Лютенька, пам'ятає таке: *"Хоронили родичі на кладовищах і по дворах було. А хто лежав на вулицях, тих колгоспна підвода забирала і відвозила в гроби..."*. Ще один спогад, зафіксований від Петра Тютюника з міста Миргорода, 1925 р. н.: *"Весною 33-го,*

ідучи зі школи разом з товаришем, Назаренком Іваном Яковичем, ми побачили повозку (грабарку) кінську повну людських трупів, що їх підібрали по селу, послані по наряду Куценко Омелько з напарником..." Ці уривки зі спогадів є ілюстраціями того, що образ коня в народних оповіданнях про голодомор набуває своєї первісної символічної функції – безпосереднього зв'язку з потойбічним світом.

Ще одним важливим образом, який виступає у народних спогадах про голод і який наскрізь пронизаний трагічністю та безнадією, є **хліб (зерно, жито, пшениця)**. Варто зауважити, що у творах він розрізняється на хліб як уже готову їжу і як рослину, яка має подарувати урожай, уберігши від голоду.

Споконвіку хліб у нашого народу був у великій пошані. Ставилися до нього було побожно та культово. В оповідах про голодомор відсутність хліба (зерна) прямо ототожнюється з голодною смертю. Але для українця хліб – це традиційний образ достатку, конкретизація смислу якого закладена в ментальності народу, його споконвічній чесній та умілій праці на своїй землі. Народні оповідання доводять зміст інформації, реальних ситуацій до конкретизації не з перспективи повідомлення, а з позиції свідомості та емоційної пам'яті слухача. Так, в оповіданнях йдеться про те, що сталінські активісти приходили і жорстоко відбирали останні крихти спеченого хліба й зернятка як не як прихованої пшениці. Бережна Парасковія з Савинець, 1920 р.н. з гіркотою згадує: *"Приходили і забирали хліб. Актив ходив і забирав..."*. Її односельчанка Надтока Катерина, 1926 р.н. розповідає таке: *"В підпічок мати сховала торбинку якогось зерничка, то одкопали і забрали..."*.

"Вирваний з рук", "видертий з печі", "викопаний з землі", "силоміць забраний" хліб (пшениця) є наскрізним образом кожної без винятку оповіді про голодомор.

Так склалося, що зерно в уявленні українців завжди є тим, що мусить прорости, зародити, переборовши смерть, воскреснути. Особливо шанувалося жито, назва якого походить від того ж кореня, що й слово *"життя"* [9; 96]. В оповіданнях про голод відбувається зворотній ефект – хліб не присутній, а відсутній, на людей чекає не життя і народження, а голод і смерть.

У прозових творах про Великий голод важливе місце в образній парадигмі посідають **чоловічі образи**, які у свою чергу поділяються на позитивні та негативні. Зазвичай першими вступають у дію в творах про голод образи, позначені негативною семантикою.

Народні активісти – це так звані локальні виконавці, що брали участь у здійсненні колективізації, розкуркуленні, "хлібо-викачці" [2; 250]. Добре відомо, що відбирачі хліба славилися своєю нелюдністю, навіть добір "активістів" для здійснення репресивної політики здійснювався саме за наявності таких морально-психологічних ознак [7; 366]. Людей, котрі приходили "розкуркулювати", відбирати останню їжу у селян, іменували по-різному. Найпоширенішими серед назв були: *"сільські активісти"*, *"місцеві жандарми"* *"буксирники"*, *"бригадири"*, *"розкуркулювачі"*, *"комнезамівці"*, *"кати"*, *"комсомольці"*, *"комунівці"*, *"комуняки"*, *"уповномочені"*, *"енкаведисти"*, *"місцеві"*, *"месні"*.

Численні свідчення розкривають жорстокість та антигуманну поведінку "розкуркулювачів". Так, Гузь Мотря, 1910 р.н., жителька с. Остапівки, розповідає: *"Місцеві жандарми насильно забирали продукти, увесь хліб, зерно, даже гроші. У одній родині, прізвищ не пам'ятаю, маленька дівчинка тримала в руках шматочок хліба і ці кати вибили його прямо з рук. Вона почала гірко плакати, але на це вони не зважали"*.

Мешканка с. Єрки, Купенко Марія, 1912 р.н. згадує таке: *"Забирали все... Де у торбинці й було, й те забирали. Ще я знаю квасоля у нас була трошки, й те забрали, на підводи забирали..."*

Якименко Марія з Гаркушинець ділиться таким спогадом: *"Заберуть було на підводу і їжу, і одержу. Бакало Альоша гра на гармошці, а комсомолка, Шабатько Тетяна, приспівує: "І туди наше, і сюди наше..." А тоді дивись сорочка розкуркуленого вже на комнезамівцеві..."*

У пам'яті Олійник Марії, 1922 р.н., з села Остапівки, зринає згадка про голодне Різдво, яке їм "влаштували" розкуркулювачі: *"Бандіти тоді перед Різдом прийшли і ступи побили посеред хати, а люди сиділи собі у кутку. Перед святками голова сільради Бужин прийшов з бригадою і побив усе в хаті, що було."*

Ще одне оповідання, записане від Шовкопляса Миколи з Єрок, 1932 р.н., підкреслює ту нелюдську у ставленні "букси-

рників" до голодних, опухлих людей: *"До батькового хрещеника заходили один раз обібрали, а другий – нічого не знайшли, а в печі знайшли горщечок борщу. Активіст сів, вийв, а те вилив надвір і викинув горщечок. Кому ти що скажеш?.."*

Сільські активісти наводили страх і жах на голодних людей. Саме тому, як пише дослідниця Т. Демченко, "тих, хто приходив вилучати хліб, знушався над батьками, пам'ятають й тепер селянські діти, які самі давно вже стали дідусями й бабусями" [6; 71].

Інший негативний образ, який хотілося б виділити окремо, це образ **Сталіна**. Він не так часто фігурує в оповіданнях, адже, навіть сьогодні оповідачі бояться згадувати його ім'я. Одіозний вождь більшою мірою виступає як суб'єкт народнопоетичної політичної сатири ХХ ст., у якій, за словами дослідника Є. Луньо, "диктатора висміюють і зневажають. У кожному жанрі висміювання вождя зроблено відповідно до специфіки зображально-виражальних можливостей і традицій" [12; 151]. А от спогади очевидців трагедії 1932–1933 рр. відіграють, по суті, роль конкретизації історії – ясно відчувається усвідомлення оповідачами того, що голодомор був штучним явищем. В оповіданнях же образ Сталіна зазвичай з'являється у заключній, підсумковій частині. Надтока Катерина (1926 р.н., с. Савинці) закінчує свою оповідь так: *"Сталін!!! Він душив, душив, то не всіх видушив. Осталися ми..."*. Схожий висновок має спогад Німченко Єфросинії, 1928 р.н., жительки с. Лютенька (Гадяцького р-ну): *"Голод нарobili Сталін і наші, шо ходили по дворах..."*. Рідше згадка про Сталіна з'являється на початку оповідання. Наприклад, Олійник Марія, мешканка села Остапівки, 1922 р.н. розпочинала свою оповідь такими словами: *"Голодомор зробив Сталін, щоб видохли люди. Гонили живіом в колгосп..."*.

Записуючи оповіді від самовидців, ми досить часто стикалися з тим, що при згадуванні імені Сталіна або інших катів українського народу, респонденти переходили на шепіт або ж узагалі намагалися уникати прямого називання. Тут напрошується думка не лише про закоренілий страх, який залишили після себе злочинні дії більшовицької влади, але також народне ототожнення Сталіна з сатаною або чортом. Як відомо, українці вірили, що небезпечно згадувати нечисту силу на ім'я.

У низці оповідань представлені позитивні чоловічі образи, до яких ми відносимо **захисників родини** і так званих "ворогів народу" – **куркулів**.

Захисник родини. Це збірний образ, у якому простежується тенденція до узагальненості, тобто до формування фольклорного образу з ознаками стереотипності, хоча під цим образом оповідачі вводять у свої спогади людей, які виступають під конкретними іменами, прізвищами. Це рідні чоловіки, діди або дорослі сини, сусіди чи знайомі односельчани, які намагалися силою протистояти насильницькому відбиранню харчів чи якихось статків, захищаючи свої родини, за що їх часто кидали за ґрати, нещадно били, дуже жорстоко розправлялися і навіть розстрілювали. Пригадує Гузь Мотря, 1914 р.н., з с. Верхня Будаківка: *"Никифоренка засудили на три місяці, а дома ж була купа малих дітей і дружина..."*. Інша оповідачка, Шовкопляс Тетяна з Ярмаків, розповідає про те, що ними *"опікувався батько, якого згодом забрали під арешт, після чого його більше не бачили"*. Оповідачі звертаються до них з вдячністю, зі сльозами на очах. Захисників родини оповідачі згадують у минулому часі, адже до сьогоднішніх днів їх майже не залишилося у живих, бо крім голодоморів, багатьох забрала з собою війна.

Важливе місце у системі образів посідають "головні вороги більшовицької влади" – куркулі.

Куркуль (кулак, підкуркульник). Щодо самої лексеми "куркуль", то вона є давньою і неукраїнською, і з негативною конотацією. Так, наприклад, в "Етимологічному словнику української мови" пояснюється, що це слово турецького походження і перекладається як, "той, що вселяє страх, страшний, небезпечний" і є похідним від "боятися" [8; 155]. У відомому "Словнику української мови" Б. Грінченка значення слова куркуль розкривалось як: "прийшла з іншої місцевості людина, яка поселилася на постійне місце проживання" та "прізвисько, дане з насмішкою міщанам козакам-чорноморцям" [4; 380]. У словнику В. Даля є аналогічний російський термін "кулак", який пояснюється як: "скупий, скряга, жидомор, креміль, кріпий; перекупщик, переторговець, маклак, прасол, звідник, особливо у хлібній торгівлі, на базарах та пристанях, сам без грошей, живе обманом,

обміром; ... гуртовщик, скупщик і відгонщик тварин; розносчик, коробейник" [5; 215].

Назвою "куркуль" офіційна влада таврувала "заможних" селян. Таким чином створювалося нав'язливе, негативне ставлення до українського господаря. Крім того, верхівка вважала "куркулів", "кулаків" – "ворогами народу", яких треба знищити, вивезти в Сибір, на Урал, Соловки, Колиму. В такий спосіб цілеспрямовано руйнувались підвалини української ментальності, адже йшлося про ліквідацію селян-власників як потужного соціального стану, на якому трималося господарство України, зрештою її безпека.

Макуха Іван Миколайович, 1918 р.н., з Остапівки, згадує, з якою зневагою представники радянської влади ставилися до куркулів: *"Першими знищували багатих селян. Робили такі величезні мітинги з плакатами: "Хліб – державі, куркуля геть!"; "Куркуль, віддай хліб державі!"; Школярі вистроювалися в ряд і кричали: "Куркуль, гитай, мішки хліба віддай!"*

Зі спогадів Михайла Макухи, 1919 р.н., село Верхня Будаківка, дізнаємося про те, як ставилися до дітей куркулів. Оповідач ділиться власним трагічним досвідом: *"Як куркульського сина всі мене не любили, обзивали, мені було заборонено вчитися в школі... Жив я в дитдомі, так і вижив в голодовку..."*.

Дехто з оповідачів навіть пригадував і описував увесь процес виявлення "куркулів": *"Члени райкому вибирали в селі хату, в якій приказували прибрати і натопити. І скликалися селяни там на збори. Починалося так: "На повістіці дня будемо розкуркулювати селян...". "І починали шукать куркулів у списках селян. Вибирають 15 найбагатших селян. Згодом знову приїжджають члени райкому і знову роблять собрание, на якому договориються з активістами як давить на селян..."* – записано зі слів Івана Макухи, 1918 р.н., жителя села Остапівки. Проте ті люди, що потрапили під негативне маркувальне тавро влади "куркуль", у пам'яті своїх односельців залишилися як хороші й працьовиті господарі.

Українська жінка (жінка-мати). Образ жінки в усіх етнокультурах світу асоціюється із берегиною домашнього вогнища. Образ матері в народних спогадах про голодомор завжди набуває трагічного відтінку. Адже безвихідь, що веде до голодної смерті, дитячий плач і благання про шматочок хліба доводили жінку до

розпачу. Оповідачка з с. Савинці, Рябко Ганна, 1918 р.н., з гіркою розповідає: *"Діти плакали: "Мамо, мамо, в нас уже кишки плачуть, не тільки ми!". А мати ходить та каже: "А що я дам? Беріть мої руки і гризть!"* В оповіданні О. Ксьонза з міста Миргорода, 1922 р.н., піком спогаду є розповідь про рідну матір. Пригадуючи, оповідач не витримує і плаче: *"Моя мама, Ксьонз Анна, 1902 р.н., у 1933 році померла від хвороби і нелюдського харчування. Перед смертю вже не в змозі піднятися і говорити, позвала мене рукою, щоб підійшов. Вона перехрестила, поцілувала, побігли сльози на щоках, і вона тихо померла з голоду. А було їй тільки 30 років і хотіла вона жити..."*. Цей спогад у пам'яті оповідача відновлює образ найріднішої людини, якій так і не вдалося врятуватися від смерті.

В оповідах нерідко з'являються образи жінок-вдів, які мушили самі дбати про тих, хто з родини ще був живий. Респондент з с. Остапівки, Андрущенко Ніна (1920 р.н.) згадує про односельчанку: *"Одного разу мати-вдова пішла з дітьми по захований хліб і на півдорозі померла, а діти, які були малі, замерзли від холоду..."*.

У традиційній культурі нашого етносу жінка завжди фігурувала як та, котра дарує життя, продовжує рід і передає усталені традиції нащадкам. У народних оповіданнях про Великий Голод подароване матір'ю життя могло нею й обірватися. Уже згадувана оповідачка, Андрущенко Ніна розповідає, що в їхньому селі *"траплялися такі випадки, коли мати з'їдала свою дитину"*. Схожий жахливий випадок закарбувався у пам'яті іншого наратора, Микитана Володимира, 1922 р.н., з села Верхня Будаківка: *"набільше, що злякало все село було те, що матері-одиначки вбивали та їли своїх дітей"*. Отже, тут ми вийшли на ще один негативний образ, що має достатню частоту своєї появи в спогадах про голодомор 193–1933 рр., – це **людоїди**. Образ канібалів виринає із емоційної пам'яті, адже це явище негативно відбивалося у психіці самого оповідача, не кажучи уже про канібалізм як тотальне божевілля, притлумлення моральності перед страхом голодної смерті. Так, в оповіді Олійник Марії зринає образ цілої сім'ї людоїдів, які *"зарізали дівчинку невеличку і їли її..."*. Як правило, канібали швидко помирали. Адже над ними односельці могли здійснити самосуд або ж вони просто психічно не пережили таку травму.

Бог. Про глибоку релігійність українського народу писав ще історик і фольклорист Микола Костомаров. В екстремальних життєвих ситуаціях люди завжди зверталися в молитвах до Всевишнього – "Як тривога, то до Бога" [14; 42]. Тут слід зауважити, що знання українця про Божу всеприсутність вербалізується у стандартних формулах звертання, типових для багатьох народних оповідань. В оповідах про голод вони звучать так: *"Ой, Боже, що було", "Боже, сохрани", "Боже, упаси", "Не дай, Боже такого знов", "Бог поміг"* тощо.

Як відомо, у роки більшовицької окупації, влада намагалася не лише підірвати фізичні сили людей, а й духовність і віру в Бога. Демонстративно руйнувалися церкви, каплиці. Ці події також з'являються у народних оповідах очевидців. Олійник Марія (1922 р.н., с. Остапвка) згадує: *"З церкви дзвони зняли й десь діли. А вони були такі гарні, що їх чуть було аж до Комишні."*

Варто зауважити, що образи, які ми виокремили, мають не одиничне походження, а з'являються майже у кожного респондента, який пережив ті сумнозвісні події, незалежно від віку і статі. Активну участь у їхньому творенні бере емоційна пам'ять та ставлення оповідача до об'єкта відтворення. Однак образи в оповіданнях про голодомор на естетичному, символічному рівнях та за способом творення не є такими ж, як образи багатьох інших фольклорних жанрів, наприклад, як ті, що постають у казках, легендах, голосіннях чи думках, а тим більше вони різночудно відрізняються від літературних персонажів. Адже якщо в першому випадку семантичне навантаження фольклорних образів не може існувати поза межами контексту і фактичної реальності, з яких, власне, вони й постають, то у професійній художньої творчості образи є, можна сказати, "пасивними", оскільки позбавлені функції вести і розбудовувати сюжетну лінію – сам автор включає і виключає їх зі своєї оповіді. Просто в народній документальній прозі про голодомор "звичайні" слова, які не втрачають свого прямого значення, у складі фольклорного тексту, отримують додаткове важливе значення, притому, що це відбувається без їхньої метафоризації, без додавання моментів іносказання [15; 22]. Таким чином, образи усних оповідань про голод зазвичай мають статичний характер і вносяться оповіда-

чем до власного тексту для підсилення правдивості, підкреслення деталізації тощо. Це виразно помітно в аналізі образного ансамблю народної документальної прози, усі учасники якого без контексту втрачають свої жанрові риси: трагічність, натуралістичність, емоційну та символічну складову. Закономірна і причина цього – вони ще не є уніфікованими, кодифікованими, клішованими, сталими, динамічними та незалежними.

Важливим є, натомість, те, що усі образи оповідань про події Великого голоду у 1932–1933 рр. породжені тогочасною страшною дійсністю, наповнені тривогою, сумом, тугою і символічним змістом. Кожен факт, який був бачений, вражав, сколихував свідомість і таким чином набув свого суб'єктивного втілення у тих найяскравіших образах, що фігурують у спогадах про голодомор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев С.С. Символ // Краткая литературная энциклопедия. – Т. 6. – М., 1971. – С. 826–831.
2. Бем Н. Морально-політичний стан українського селянства в умовах голодомору // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомч. збірн. наук. праць. – К., 2004. – Вип. 10. – С. 250–284.
3. Гнатюк В. Народні оповідання про опришків // Етнографічний збірник. – Львів, 1910. Т. 26.
4. Грінченко Б. Словарь української мови. К.: р. ж. "Кіевская Старина". <http://r2u.org.ua/s/> Том 2.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – М.: Изд-во иностранных и национальных словарей, 1955. Т. 2., 215 с.
6. Демченко Т. Свідчення про Голодомор як джерело до вивчення феномену сталінських активістів. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://histans.com/JournALL/pro/pro_2010_19_2/6.pdf, 71 с.]
7. Дровозюк С. Соціально-психологічний портрет сільського "активіста" 20–30-х рр. в українській історіографії // Проблеми історії України: факти судження, пошуки : Міжвід. зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип. 9. – С. 360–372., 366 с.]
8. Етимологічний словник української мови: У семи томах. – К.: Наук думка, 1989. – Т. 3, 632 с.
9. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., 100 найвідоміших образів української міфології. – К: Орфей, 2002. – 448 с.
10. Левчук Л.Т., Панченко В.І., Оніщенко О.І., Кучерюк Д.Ю. Естетика: Підручник / За заг. ред. Л.Т. Левчук. – 3-те вид., допов. і переробл. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 520 с.
11. Літературознавчий словник-довідник. Ред. колегія Гром'як Р.Т., Ковалів Ю. І., Теремко В.І. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
12. Луньо Є. Фольклорна сатира на Сталіна як організатора й винуватця голодомору / Є. Луньо // Вісник Львів. Ун-ту. Серія філол. 2010. Вип. 43. С. 151–162.

13. Мишанич С. Фольклористичні та літературознавчі праці. – Донецьк : Донецький національний ун-т, 2003. – Т. 2. – 375 с.
14. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М.Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. – К.: Либідь, 1993ю – 768 с.
15. Путилов Б. Н. Проблемы изучения песенно-музыкального фольклора Берега Маклая // Советская этнография. 1976. № 2.
16. Українські прислів'я та приказки / упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка; – К.: Дніпро-1983. – 390 с.
17. Юнг К. Подход к бессознательному / Архетип и символ. – М., 1991. – 300 с.

Стаття надійшла до редакції 24.04.15

А. Карбан, асп.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

Образы в устных народных рассказах о голодоморе 1932–1933 гг: трансмиссия традиции

В статье выделено и проанализировано несколько основных, ярких образов, которые чаще всего встречаются в устных меморатах о голодоморе 1932–1933 гг. Рассматриваются они на уровне художественного создания, символической нагрузки и эмоциональной составляющей.

Ключевые слова: рассказы о голодоморе, образ, символ.

A. Karban, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Images in oral folk stories about the famine of 1932–1933: transmission of traditions

The article deals with some basic images that are most often found in oral folk stories about the famine of 1932–1933. They were analyzed at the level of artistic and aesthetic creativity, symbolic and emotional stress component

Keywords: stories of famine, image, symbol.

УДК 81'25

Л. В. Клименко, канд. філол. наук., наук. співроб.

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ВИД МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті художній переклад визначається як основний вид міжкультурної комунікації, акцент робиться на його ролі у сучасному контексті інтеграційних процесів Україна – Європа.

Ключові слова: художній переклад, інтеграція Україна – Європа, міжкультурна комунікація, соціокультурний аспект.